

AZ ANYA-ÚJSZÜLÖTT KAPCSOLAT ÚJ DIMENZIÓI

HAJDÚ J., ORVOS H., MOLNÁR P., NAGY E., KOVÁCS L.

Szent-Györgyi Albert Orvostudományi Egyetem, Szülészeti és Nőgyógyászati Klinika, Szeged

A szülő és a megszületett kapcsolatának hatására bontakozik ki a gyermek ragaszkodása anyjához, amely az egyes az összes későbbi szeretetkapcsolat „prototípusa”. Egészeiben az ötvenes évek végéig az anya-gyermek kapcsolat kialakulásával, az emberi ragaszkodás, szeretet létrejöttével kapcsolatban a pszichológia tulajdonképpen találgatásokra szorítkozott. A Nobel-díjas Konrad Lorenz madarakon tett megfigyelései azonban forradalmian új irányt adtak az emberi anya-gyermek kapcsolat értelmezésének is.

Lorenz (1970) első megfigyeléseit kacsákon végezte: feltűnt neki, hogy a tojásból éppen kibújt kicsi állatok a szemük elé kerülő legelső mozgó lényt követik, és a későbbiekben – legyen az fajtárs vagy bármilyen más élőlény, esetleg mozgatott tárgy – anyjukként kezelik, azaz megható ragaszkodással totyognak utána, bármerre megy. A későbbiekben laboratóriumi vizsgálatok százai (Hess, Sluckin, Bateston) igazolták, hogy a szárnyasok életüknek egy meghatározott, korai időszakában –, amit azóta *kritikus* vagy *szenzitív periódusnak* hív a tudomány – bármilyen előttük mozgó objektumot követnek, és a továbbiakban ezek az objektumok válnak „gyermeki ragaszkodásuk” tárgyává. Az így alakult kapcsolat valódi és tartós ragaszkodás, ugyanis az állatok számára egész életükben kiemelkedő szerepük lesz annak a tárgynak vagy élőlénynek, amelyet a szenzitív periódusban (szárnyasoknál 1-24-26 óra) követtek. A jelenséget *imprintingnek* nevezzük, ami az *idegrendszerből*, (továbbá IR) *kitörölhetetlen lenyomatot, benyomást jelent*. A későbbiekben Harlow kísérletei bebizonyították, hogy imprintingről a magasabb rendű gerinceseknél, a majmoknál is beszélhetünk. Az anyjuktól elvett újszülött állatokat egy drót, illetve szőronya közelébe helyezték. Annak ellenére, hogy az

állatok a táplálékot a drótanya hasára erősített palackból kapták, mégis naponta 17-18 órát töltöttek a szőronyába kapaszkodva, „akit” szinte minden vonatkozásban anyjukként kezelték. Harlow azt is megállapította, hogy az így kialakult ragaszkodás rendkívül tartós: a kis rhesus majmot elvette a szőronyától és 3 évig (!) nem kerülhetett a közelébe. A találkozás 3 év után drámai volt: a kifejlett, nagydarab rhesus boldogságában a hóna alá kapta a szőronyát, és semmilyen körülmények között sem volt hajlandó megválni tőle. A felvetődő első kérdés az lehet, hogy *mi szükség van az imprintingre?* Miért nem intézhette a természet úgy, hogy ezek az állatok a születés pillanatában kiválasszák a biológiailag (tehát fajtárs) anyjukat? A kérdésre Hinde adja meg a választ: az állatok – akár csak az ember – *nem rendelkezik tárgykonstanciával*. Ez röviden azt jelenti, hogy képtelenek felismerni a más szögbe, távolságra, más képpen megvilágított ugyanolyan tárgyak azonosságát. A tárgykonstancia csak később, a világgal való ismerkedés során alakul ki. Mind ebből nyilvánvalóan következik, hogy egy meghatározott élőlényhez való veleszületett, ösztönös ragaszkodás teljesen hasznavehetetlen lenne, hiszen az állat képtelen lenne különböző helyzetekben azonosítani, felismerni őt.

A következő kérdés, hogy *mi az imprinting mechanizmusa?* Sok kutató elméleti megközelítése közül Bateston kutatásait emelném ki, aki egy frissen kikelt csirkét néhány órára fehér-fekete csíkos oldalú dobozba helyezte, majd kockát húzott az állat előtt körbe-körbe. Az állat pillanatnyi ijedség után követte a kockát, azonban sokkal hamarabb követte a fekete-fehérre csíkozott kockát, követése is kitartóbb volt. A kísérlet meggyőzően bizonyítja, hogy *az imprintingben különlegesen fontos szerepe van a preceptuális tanulásnak*.

Számunkra a legfontosabb kérdés: *létezik-e az embernél imprinting?*

Bowlby szerint a gyerek egy olyan ösztöncsoporttal születik, amely az anyával való kapcsolat biztosítására hivatott (majmokban a szőrbe való belekapaszkodási reflex). A gyerekek olyan kész, veleszületett viselkedérepertoárra van szüksége, amely az anyát a kapcsolat felvételére és fenntartására készíti, illetve egy olyan szintén ösztönös reakciókészletre, amelynek segítségével ezt a kapcsolatot ön maga tudja megteremteni. Az előbbi reakciókészletnek, jelző (sírás, mosoly, gögicselés) hívás, az utóbbinak végrehajtó (átölelés, megkapaszkodás, követés-közelítés) funkciója van. Elméletét sokan cáfolták és egészítették ki. Az első vizsgálatot annak igazolására, hogy az *anyai szeretet kialakulásában a gyermek születését közvetlenül követő „szenzitív periodusnak” fontos szerepe van*, Salk (1973) végezte: az anyák (elsősorban az először szülők) újszülöttjüket ösztönösen bal karjukba veszik: (szívhang) az első 24 órában a szülés után (ha módjuk volt rá!). Az utóbbi időkben bizonyították, hogy az anyuktól kényszerűségből különválasztott (beteg, koraszülött) újszülöttek anyjánál zavar támad a gyermekük iránti kötődésben. Hales úgy véli: a legelső szenzitív szakaszt néhány órával – vizsgálataink alapján néhány perccel – a szülés után kell keresnünk. Függetlenül attól, hogy a mechanizmust azonosíthatjuk az imprintinggel vagy sem, a kutatók egyre egybehangzóbban és meggyőzőbben bizonyítják, hogy *a gyermek és a szülői ragaszkodás eredetét a korai (legkorábbi) szülő-gyermek kapcsolatban kell keresnünk.*

A korai fejlődésről alkotott elképzeléseinket, elméleteinket, lehetőségeinket és nem utolsósorban nekünk, mint segítőknek a felelősséget is jelentősen befolyásolta Rene Spitznek az analitikus fejlődéstanban is mérföldkőnek számító „Az élet első éve” című munkája, aminek szelleme számos gyermek fejlődés könyv fedőlapjáról visszaköszön: *Az élet első hetei; Az élet első hat hete; Az élet első tíz éve* – ez utóbbi Hermann Imre és Hermann Lice munkája. Mind azt sugallják és képviselik, hogy *ez az igen korai időszak alapvetően meghatározó emberre válasunk, szocializációnk, a társadalomba való*

beilleszkedésünk, kapcsolataink, szociális képességeink és szociális hálónk kialakulása, valamint későbbi személyiségfejlődésünk szempontjából is. Mindezek felül ennél sokkal szélesebb perspektívát, megközelítési módot és bizonyítékok egész sorát nyújtják feleletként minde tudományok és művészetek örök kérdésére: *hogyan is az ember természete*, ezen a tudáson keresztül pedig eszközt és lehetőséget nyújt a segítőknek. A meglepő tény, hogy *az újszülött vizuálisan diszkriminál a környezetében*, nem magyarázható egyszerű fizikai és szenzoriális modellekkel. Frantz (1966) úttörő vizsgálataiban az újszülöttek előnyben részesítették, vagyis tovább fixálták az emberi arc képet, mint pl. egy kockás lapét, ami pedig több kontrasztot tartalmaz, és amire az újszülöttek szívesen figyelnek. Az újszülötteknek – Johnson kísérleteiben már a 9 perces átlagéletkorú újszülöttek is *arc preferenciát* mutatnak, ami kizár minden tanulási lehetőséget – ez az arc preferenciája Morton és Johnson modellje szerint csakis – egyfajta – szociális preferenciával magyarázható. Bushnell szerint nemcsak a sematikus arcot, hanem az anya arcát is preferálják az újszülöttek, amit saját kísérleteink is alátámasztanak. Meltzoff és Moore felfedezése (1977), hogy néhány óráos életkorú újszülöttek komplex arckifejezéseket, gesztusokat, valamint kézmozgásokat képesek pontosan és azonnal utánozni, alapjaiban rengették meg Piaget elméletét, aki szerint a csecsemő kognitív fejlődése során csak 18 hónaposan kész olyan bonyolult viselkedés kialakítására, mint a saját testén nem látható (ilyenek az arcmozgások és a nyelvnyújtogatás) mozgások rendszeres utánzása. Nemcsak ezeket az egyszerű gesztusokat utánozzák az újszülöttek, hanem komplex érzelmi arckifejezéseket is. Field vizsgálataiban az öröm, a meglepődés és a szomorúság arckifejezését utánozzák 36 óráos újszülöttek. Mindezek alátámasztják a korábbi hipotézist, *miszerint bizonyos viselkedésmintázatok, így az alapérzelmek arckifejezésének és leolvasásának egyetemesnek és tanulástól függetlennek kell lennie. Feltehetőleg az emberben így egyfajta humán imprinting a korai kötődés kialakulásának mechanizmusa.* Saját vizsgálatainkban az utánzás során mért pszichológiai mutató, a

szívfrekvencia növekszik, amely Lacel elmélete szerint kizárja, hogy egyszerű tanulás állna a háttérben, és megerősíti az imprinting hipotézist.

Szemléletünk alakításának további jelentős állomása vizsgálatainkban az a felismerése, hogy *az újszülöttek nemcsak utánóznak, hanem aktívan alakítják is környezetükkel kapcsolatukat, kommunikációt kezdeményezve és válaszra is várva.* Ez a meglepő kezdeményező képesség, amit provokációnak neveztünk el – és természetesen a kutatóknak meglepő, hiszen a mindennapi anya-újszülött kapcsolatban működik – az utánzással együtt objektív laboratóriumi modellje az újszülöttkori szociális kompetenciának, környezetünkkel az első pillanattól folytatott aktív dialógusnak. *Az újszülöttkori kezdeményező- és válaszkészség nem más, mint empátias készségünk magunkkal hozott csirája, minden kommunikáció alapja, és azt jelenti: érzem, amit más érez, olvasom a jeleit, szándékát, viselkedését.*

Az újszülött kötődése az anyjához tehát egy igen komplex és sokrétű mechanizmus, a humán imprinting az állatok kötődésével összehasonlítva meglepően fejlett, a funkciók kölcsönhatásából összetevődő, jól formálható rendszer.

Vizsgálataink szerint szignifikáns szívfrekvencia csökkenés kíséri a fogóreflex kiváltását, ami azt jelenti, hogy pszichésen megnyugtató, védelem jellegű funkcióját még most is betölti, egyben kötődés, *az anya újszülött diád kapcsolatának modellje.*

A kötődés több szintű rendszer, aminek magva az anya-újszülött páros, és minden kultúrában a szociális háló borul rá. 186 természeti nép között végzett összehasonlító antropológiai vizsgálatok szerint mindenütt *nagyon fontos az anya és a gyermeke együtt maradása a születés, illetve a születés után.* Mivel a születés a szociális háló védelmében zajlik, nincs feltétlen preferencia az első percek és az órák közvetlen bőr-bőr kontaktusának. Az anyák fele ezekben a kultúrákban már egy óra múlva szoptatja gyermekét, míg 50 %-a csak 12-24 óra múlva, *de az anya és az újszülött olyan megbonthatatlan egységet képez, hogy a kultúrák 98 %-ban magától értetődően együtt maradnak.*

Az újszülött általában kötődésre készen, komplex és kiváltható – kiváltandó – magatartás mintázatokkal születik. Az anya, mint a rendszer másik tagja kötődése az újszülöthöz *veleszületett és tanult* motívumok együttese, és sokkal többször sérül. Az anyai magatartás zavarainak általában tanult, illetve szociális, társadalmi háttérű okai vannak. Az anyai magatartás kialakítói, megvalósuló viselkedésben, a biztonságos kötődés kialakulásakor nemzedékekkel találkozunk. Az anya-gyermek kapcsolat eseményei nemcsak kettejük sorsát befolyásolják, és jelentősége nem csupán abból áll, hogy az újszülött fejlődését és sikeres személyiségfejlődési irányát meghatározzák. Az egyes generációk sikeres-sikertelen kötődése előreveti árnyékát vagy fényét a következő nemzedékre. Új interdiszciplináris megközelítési kísérletünk egyik legfontosabb üzenete a *felelősség vállalása és megosztása* ebben a korai szakaszban anya és újszülött körül segítők a szülész, a neonatológus, a pszichológus és a védőnő között.

Irodalom

1. Lorenz, K.: Foundations of Ethology New York Springer Verlag, 1981.
2. Meltzoff, A. N. and Moree, M. K.: Imitation of Facial and Manual Gestures Human Neonates Science, Vol: 198, 75-8, 1977.
3. Meltzoff, A. N.: The Human Infant as Homo Imitans In: Social Learning Psychological and Biological Perspectives 318-340, 1988, Hillsdale, New Jersey.
4. Molnár P., Hajdú J., Kiss S.: A humán imprinting jelenség világa: pszichológiai megközelítés. Szegedi Akadémiai Bizottság Orvostudományi Szakbizottságának ülése, Szeged, 1989.
5. Molnár P.: A kapaszkodási reflex humán etológiai megközelítése. Pszichológia 10: 441-446, 1990.